

La sentencia arbitral de murs i valls del 1406. Estudi i edició
A Sentença Arbitral de 1406 Murs i Valls. Estudo e Edição
The Arbitral Sentence Regarding Walls and Valleys from 1406. Study and Edition

Agustí CAMPOS PERALES¹

Resum: L'urbanisme públic durant la baixa edat mitjana a la ciutat de València va estar controlat per l'activitat dels Jurats, el seu poder executiu, i la Junta de Murs i Valls, una institució creada el 1358 que s'encarregava de gestionar les obres en murs, valls i camins dins el terme de la ciutat. La Junta, però, no es dotà d'una base legal fins el 1406 quan es promulgà una sentència arbitral entre la ciutat i l'estament militar. A partir d'aquest acord, que s'edita en aquest article, es pot conèixer tant el funcionament jurídic i administratiu d'aquesta institució com el dia a dia de la construcció en la València baix-medieval.

Abstract: Public urbanism during the late middle ages in Valencia was regulated by the activity of the *Jurats*, their executive power, and the *Junta de Murs i Valls*, an institution created in 1358 to manage the constructions of walls, moats or roads inside the city's boundaries. This institution (the *Junta*), however, was not provided with a legal basis until 1406 when an arbitral sentence between the city of Valencia and the military estate was promulgated. From this agreement or sentence, an edition of which is included in this article, we can know the legal and administrative development of this institution as well details on construction activities in medieval Valencia.

Keywords: Urbanisme – Junta de Murs i Valls – Edition – Middle Ages – Manuscript.

Paraules clau: Urbanisme – Junta de Murs i Valls – Edició – Medieval – Manuscrit.

---

¹ Historiador, Universitat de València. E-mail: agustinet_90@hotmail.com.

***

I. Estudi i contextualització

El que segueix és l'estudi i l'edició de la Sentència Arbitral de Murs i Valls atorgada el 4 d'agost del 1406 entre els jurats de la ciutat de València i els obrers de la Junta de Murs i Valls «per rahó de la elecció del sotsobrer, car los dits jurats affermaven que ells lo y devien metre e elegir, e los dits obrés dehien que ans lo devien ells elegir [...]».² Un enfrontament que desembocà en un procés davant el governador del Regne de València.³ Allí els jurats defensaren que l'elecció dels sotsobrers els havia pertocat des de temps enrere, com així havia estat des del 1402 (Narbona Vizcaíno 1988: 156) tasca que, per tant, no atenyia als obrers. Després de la negociació, s'assolí una entesa plasmada en un text, que és el que a continuació s'edita. La lectura d'aquest important acord, vigent durant més de quatre segles, permet aproximar-nos a l'urbanisme del Quatre-cents a la ciutat de València.⁴

Dels manuscrits que hui en dia es conserven, per a l'edició s'ha triat el text enquadrat dins el ms. 1413 de l'Arxiu Municipal de València, ja que és la còpia manuscrita més antiga conservada d'aquesta concòrdia segons que tenim constància. Es tracta, tanmateix, d'un manuscrit desconegut. El projecte BITECA no l'incorpora (Beltran *et alii* 2013) i l'única referència que es té és la de Sánchez Cutillas (1973: 205).

A dit text s'han afegit els capítols que es promulgaren el 14 de gener del 1419 per part de la Junta i que s'agregaren a la Sentència, també enquadrats en dit manuscrit. La justificació d'unir aquestes dues bases jurídiques s'assenta en dos arguments: que la segona complementà en alguns aspectes la primera i que, en conseqüència, ambdues resolucions s'imprimiren juntes durant els segles XVI i XVII, cosa que indica la coherència interna d'ambdues bases legals.

---

² Arxiu Municipal de València (AMV per endavant), *Sotsobreria de Murs i Valls* (SMV per endavant). sig. d³-17 ff. 3v-4r (sense data).

³ Arxiu del Regne de València, *Governació* (Litium). sig. 2193, ff. 23r-25v, 4a mà (6-III-1406).

⁴ Sobre la Junta de Murs i Valls, vegeu (Melió Uribe 1997).

El ms. 1413 que es conserva a l'Arxiu Municipal de València és un còdex miscel·lani elaborat en pergamí que recull diversos documents relacionats amb la tasca de la Junta de Murs i Valls. Aquests foren transcrits per a guardar memòria escrita de les decisions que afectaven a aquesta institució. Un treball, el de copiar, que més que un plaer era una necessitat ja en aquesta època (Petrucci 2011), no només en àmbits literaris, sinó també jurídics i administratius. El manuscrit en qüestió es degué custodiar a l'Arxiu del racional. En l'anyada del 1454-1455, per exemple, entre les rebudes del sotsobrer, s'anota:

Ítem, rebí aquells cent deu sous, los quals lo loch de Beniffayó és tengut [a] pagar cascuns anys a les dites Obres de Murs e Valls de la dita ciutat per avinença segons appar en lo libre de la Sentència Arbitral de les dites Obres, lo qual libre és reservat en lo Archiu de l'honorable racional.⁵

Per què el racional atresorava aquest llibre? En primer lloc perquè aquest funcionari municipal era l'encarregat de controlar fil per randa els comptes de la Junta de Murs i Valls. Fins i tot, en la mateixa sentència (capítol 19é) s'expressa que

[...] cascun dissapte lo sotsobrer e scrivà hagen liurar los comptes de aquella semana al racional de la ciutat segons és acostumat, lo qual racional haja veure, legir e regonéixer aquells [...].

I en segon lloc, com a mostra de la subordinació de la Junta als dissenys del racional, puix com afirmen els capítols promulgats el 1419 (capítol 1r)

[...] cascuna semana, ço és dimarts e divendres, e si seran feriat que a cascun succeesca lo no feriat, los obrers qui ara són e o per avant seran sien tenguts venir a l'Archiu del racional de la dita ciutat, e aquí hagen star per spay de dues ores poch més o menys per entendre en los fets e negocis de la dita Obra. [...].

Tornant a la descripció del manuscrit, les dues bases jurídiques que a continuació s'editen tenen coherència, no només temàtica, com s'ha dit adés, sinó també gràfica, car es tracta de la mateixa mà la que ho copià, almenys fins al f. 22v. Alhora, es poden identificar altres dues mans posteriors que afegiren algunes notes marginals, les numeracions dels capítols i la foliació, intervencions que se superposen de vegades. Atesa la independència material de la Sentència, al f. 9v s'ha pogut identificar una reclam horitzontal.

⁵ AMV, *SMV*. sig. d³-56, f. 4r (sense data).

La Sentència i els capítols del 1419, escrits per la mà a què ens referim, presenten una escriptura cursiva gòtica documental. S'hi rubrica en roig el preàmbul i els títols dels capítols de la Sentència. Al costat de les caplletres decorades, tintades amb color vermell i blau, es reconeixen en la majoria dels casos les lletres provisionals que, a l'hora de copiar el text, es degueren situar perquè el rubricador (tal volta el mateix escrivà que ho copià) sabera caplletrar amb les lletres idònies. Qui fou, dit això, el copista que va transcriure la Sentència i els capítols del 1419?

El capítol 6é de la Sentència del 1406 estableix que en el jurament dels oficials de l'Obra es «façen fer de aquella dos trellats, la hun dels quals donen al sotsobrer e l'altre donen al scrivà, per tal que sàpien les coses en aquella contengudes, tant com s'esguarden a lur offici e de aquella no puxen al·legar ignorància». Cada any, doncs, s'usaven dues sentències. En el jurament del sotsobrer, en concret el del 1416, se'ns confirma aquesta informació:

E com los dits obrers volguessen fer legir la Sentència de les dites obres al dit sotsobrer, aquell respòs que ell havia aquella per lesta, davant ell, la dita Sentència. E noresmenys li'n fon lliurada còpia e traslat, en presència de mi, dit notari [...].⁶

Suposem, com s'ha dit abans, que des del f. 1r fins el 22v es tracta de la mateixa mà, i tal volta les dues còpies es degueren efectuar en un lapse de temps curt entre cada document, si no en un mateix moment. Comptem en els capítols del 1419 d'una referència textual que parla de Jaume Desplà com a possible escrivà.⁷ Es troba al preàmbul (f. 20v) i diu així:

[...] haüts per bons e profitosos a les dites Obres los capítols davall inserits e per ço fon manat a mi, Jacme Dezplà, notari, scrivà del Consell de la dita ciutat, que aquelles continuàs en lo libre de consells de la dita ciutat e que aquells loaven e aprovaven e fermaven e volien e ordenaven ésser tenguts e servats per si e per tots los ministres de les dites Obres e són del tenor següent.

Sabem fins ara que cada any es feien dos trasllats, un per al sotsobrer i un altre per a l'escrivà de l'Obra. També que, des d'un punt de vista paleogràfic, els quatre primers documents pertanyen a la mateixa mà (ff. 1r-22v). I que les referències textuais ens indiquen que els Capítols del 1419 s'encarregaren a

⁶ AMV, *Manual de Consells* (MC per endavant). sig. A-26, ff. 109r-110r (9-III-1416).

⁷ Els mateixos capítols es transcriuen a: AMV, MC. sig. A-27, ff. 89r-90v (14-I-1419).

Jaume Desplà de transcriure. Ens cal més informació, però, per a esbrinar l'autoria material de la Sentència.

Si es tracta del trasllat d'un document tan important, la *Sotsobreria* deu reflectir els pagaments als responsables que, anualment, copiaven la Sentència. Des del 1406 fins 1425, en aquest sentit, se n'han pogut localitzar diversos, tres dels quatre a escrivans de la Sala: Lluís de Fenollosa (1409⁸), Jaume Desplà (1419,⁹ 1420,¹⁰ 1422,¹¹ i 1423¹²) i Joan d'Aguilar (1424¹³ i 1425¹⁴). La possibilitat d'atribuir el text a Desplà és la que més força assoleix, vists els resultats des d'un punt de vista documental; precisament, un pagament correspon a l'any 1419, l'any que segons el *Manuals*, des del Consell, se li manà de copiar els capítols. Què sabem de Jaume Desplà? Escrivà de la Sala durant entre 1412-1415 i 1418-1423 (Rubio Vela 1993: 147), fou nomenat pel monarca Alfons el Magnànim com a arxiver de l'Arxiu Reial de València en crear-se, el 1419 (Conde y Delgado de Molina 2008: 643-644). També fou el notari que representà el Regne de València a Casp per tal de donar fe dels successos que s'hi esdevingueren el 1412 en l'elecció del nou monarca per a la Corona d'Aragó (Gimeno Blay, 2012). Sortosament, d'aquell relat han sobreviscut tres manuscrits, dos dels quals sembla que foren copiats de la mà de Desplà.

Si bé el que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó no té cap similitud, una ullada al ms. 40 de la Biblioteca Històrica de la Universitat de València té una gran semblança amb la Sentència en qüestió. Es tracta en ambdós casos d'una gòtica cursiva d'àmbit documental, usada freqüentment amb finalitats administratives. Tot i que en el cas de la nostra Sentència sí que hi ha un contrast de traços marcat, amb menys abreviatures, sembla que la mà és gairebé idèntica. Es pot afirmar, doncs, gairebé amb total seguretat, que gràcies a les evidències textuais, documentals i paleogràfiques, la Sentència i els capítols posteriors que s'inclouen al ms. 1413 de l'Arxiu Municipal de València va estar escrita per Jaume Desplà, un professional de l'escriptura, notari i escrivà de la Sala de la ciutat de València, entre 1419 i 1423.

⁸ AMV, *SMV*. sig. d³-20, f. 163r (19-IV-1409).

⁹ AMV, *SMV*. sig. d³-26, f. 240r (28-III-1419).

¹⁰ AMV, *SMV*. sig. d³-27, f. 226r (19-IV-1421).

¹¹ AMV, *SMV*. sig. d³-28, f. 208r-v (13-III-1422).

¹² AMV, *SMV*. sig. d³-29, f. 165r (26-III-1423).

¹³ AMV, *SMV*. sig. d³-30, f. 10r (22-III-1424).

¹⁴ AMV, *SMV*. sig. d³-31, f. 266v (10-III-1425).

La gestió de l'Obra necessitava de l'escriptura –les dues Sentències anuals en són un exemple– per a un correcte funcionament administratiu. Ara per ara es pot parlar de l'existència de quatre còpies manuscrites de la Sentència Arbitral de Murs i Valls del 1406, junt als posteriors capítols. Al ja indicat ms. 1413 de l'Arxiu Municipal de València, cal afegir-ne un altre, aquest sense signatura, custodiat al mateix arxiu (segle XVIII?); i també el ms. 701(31) de la Biblioteca Històrica de la Universitat de València (ex. segle XVI - in. segle XVII) i el lligall 40:30 (*Olim Perg.* 148) de l'Arxiu de la Catedral de València (segles XVI-XVII). Centrem-nos en el manuscrit de l'Arxiu Municipal de València, ara citat, i que hui en dia no presenta cap signatura.

Es tracta d'una còpia luxosa del ms. 1413, no només textualment, sinó també material, puix intenta reproduir la gòtica documental del primer manuscrit, amb rúbriques i caplletres, a més d'usar la vitel·la. L'índex és idèntic (ca. segle XIX) al del ms. 1413. El que més destaca d'aquest llibre és l'enquadrernació, segurament pertanyent al segle XV. Aquesta materialitat, de fusta recoberta de pell i amb florons als costats, respon a la condició del text administratiu que ha de perdurar en el temps (Mandingorra Llavata 2003: 39).

Al contraplànol d'aquest manuscrit hom pot llegir, amb una escriptura actual, que dit llibre és de l'any 1440-1441, fent referència així mateix al dia 7 de març i als ff. 140v-141r. Algun coneixedor dels registres de la *Sotsobreria* degué anotar aquesta informació. Dit registre ens informa, en primer lloc, del pagament a Joan de Castellar, lligador de llibres,

per ligar e encubertar de posts, cuyro, claus e gafets e altres guarniments, dos llibres de pergamins feyts per manament e provisió dels honorables jurats, racional e obrers de la ciutat de València de la Sentència Arbitral donada sobre los fets de la administració de les dites Obres de Murs e Valls, e d'algunes altres actes fahents per la dita Obra [...]. XXIII sous.¹⁵

El pagament es deu referir a l'enquadrernació susdita? Hi ha la possibilitat, però, que l'enquadrernació a què es refereix el document siga la que protegí, des d'aquesta data fins una nova relligadura, el ms. 1413? A causa de la condició luxosa d'aquest ms. sense signatura, després de la seua lligadura o relligadura, aquesta enquadrernació pogué pertànyer al ms. 1413 o a un altre de similar hui en dia inconegut? Més enllà d'aquestes qüestions no se'ns ha d'escapar que Joan de

¹⁵ AMV, *SMV*. sig. d³-44, f. 140v (s.d.).

Castellar no és cap desconegut, car se'l coneixen treballs per a l'Obra, com la venda de paper o l'enquadrernació dels comptes de l'any 1458-1459,¹⁶ i almenys, altres dos treballs més dins l'enquadrernació. El 1437 Castellar enquadrernà el ms. 394 de la Biblioteca Històrica de la Universitat de València, la *Descendentia dominorum regnum Sicilie*; i el 1438 féu el mateix amb el llibre titulat *Successions del Reyalme de Nàpols*, per preu de 16 sous i 6 diners (Ramón Marqués 2007: 92 i 142).

Al mateix registre s'inclouen, sobre el suposat manuscrit, dos pagaments més. El primer, a Joan de Guissona, de 81 sous i 10 diners que se li devien

per scriure, capletrar, perfilar e rubricar dos libres de pregamins per mi [Joan de Guissona], de provisió dels honorables jurats, racional e obrers de la dita ciutat, feyts fer de la Sentència Arbitral dada sobre los fets, ordinació e administració de la dita fàbrica [...].¹⁷

I el segon, a Jaume Beneito, escrivà dels jurats i el Consell, de 88 sous, la meitat destinats a sufragar les despeses per «dues còpies que ha liurades a mi [Joan de Guissona] e al scrivà de la dita Obra de la Sentència Arbitral dada sobre lo regiment de la dita Fàbrica [...]».¹⁸ A partir d'aquestes dades, doncs, hi ha la possibilitat d'una altra còpia manuscrita de la sentència, transcrita per Guissona, enquadrernada per Castellar i tramesa a les parts per Beneito.

Es tracta d'un manuscrit perdut o del que abans s'ha dit que degué estar escrit per Jaume Desplà? Siga com siga, en aquesta mateixa anyada, dos pagaments al·ludeixen al material escripturari amb el qual es confeccionaren, tal volta, aquestes dues sentències: el gener del 1441 es pagaren 12 sous i 6 diners a n'Alvaro, aluder, «qui està davant l'Espital de la Reyna, per una dotzena de pregamins que de aquell comprí per fer dos libres de la Sentència Arbitral [...]».¹⁹

I el març d'aquell any, suposem que en vistes de la següent anyada, es pagaven 4 sous per la mateixa quantitat de pergamins a Ramon Tolsà, raedor de pergamins, amb la mateixa finalitat que abans.²⁰ Tot i aquestes evidències textuais, a hores

¹⁶ AMV, *SMV*. sig. d³-59, f. 12v (9-III-1458).

¹⁷ AMV, *SMV*. sig. d³-44, f. 141r (24-III-1440).

¹⁸ *Ibidem*, f. 171r (7-IX-1440).

¹⁹ *Ibidem*, f. 115r-v (16-I-1441).

²⁰ *Ibidem*, f. 138r (3-III-1441).

d'ara només comptem amb l'existència d'un text medieval de la Sentència, la inclosa al ms. 1413, sense que s'haja pogut localitzar cap altra còpia.

Fins ara s'ha parlat dels textos manuscrits. Dins l'Obra de Murs i Valls l'impremta arribà tard. El 1585 encara es pagaven a Gaspar Joan Bonaventura dotze lliures i quinze sous pel «salari de sinch còpies de sentències arbitrals dites de Murs y Valls».²¹ De l'any següent, el 1586, data la primera Sentència impresa; precisament fou un dels Mey, el fill de Jerònima Galés i Joan de Mey, Pere Patrici Mey (Gregori Roig 2012), l'encarregat d'imprimir aquesta primera Sentència amb registres tipogràfics. Així es registrà al pagament a la *Sotsobreria*:

Ítem, paguí a l'honorable Pere Patricio Mey, impresor de llibres, quatorse lliures, set sous, sis diners reals, a ell provehides donar per la impressió de les Sentències Arbitrals de Murs i Valls, segons en la dita provisió més largament se conté. Han-n'í àpoca a XVIII de desembre MDLXXXVI.²²

Des d'aquesta data fins el 1619 no es tornà a imprimir cap altra Sentència. És de nou Pere Patrici Mey l'encarregat de fer-ho. En aquest moment sembla que l'Obra és conscient de l'estalvi que suposa imprimir en compte de copiar. En la mateixa impressió es dona constància que, per decisió de la Junta, es proveí que

[...] atés que cascun any se acostuma donar a cascú dels obrers, sotsobrer i escrivà de la Fàbrica un trasllat de les sentències donades sobre los negocis de la dita fàbrica, los quals fan molta despesa a dita fàbrica, lo que se evitarà ab que aquelles se imprimixquen. Per ço, provehixen que dites sentències sien imprimides en la quantitat que pareixerà a dits senyors jurats i obrers.²³

Des d'aquest moment les còpies manuscrites de la Sentència, que aleshores n'eren cinc anualment, quedaven obsoletes. La Junta també havia viscut el pas a la impremta, si bé, com s'ha dit, amb una extraordinària tardança. El 1675, Josep Llop, membre de la Junta, publicava *Murs e Valls*, un llibre considerat, atesa les seues qualitats literàries, dels més importants del Barroc valencià en llengua catalana (Sanchis Guarner 1963: 45). Llop empra en aquesta obra un llenguatge ric dins les possibilitats que ofereixen els textos administratius en català del segle XVII (Martí Mestre 2007).

²¹ AMV, *SMV*. sig. d³-163, sense foliar (21-VI-1585).

²² AMV, *SMV*. sig. d³-164, sense foliar (19-12-1586).

²³ Biblioteca Històrica de la Universitat de València, ms. 167(2).

Tanmateix, també copià, literalment, altres textos, com alguns dels que formen part del ms. 1413. Precisament, en *Murs e Valls* s'inclou la darrera edició impresa de la Sentència. D'ençà, la manca d'edicions evidencia la pèrdua d'importància de la Junta de Murs i Valls.

Quant als criteris d'edició, s'ha seguit la lògica de la menor intervenció per tal de no alterar el text. Quan s'identifiquen errors, s'indiquen amb un *sic*. S'usa el punt volat per a indicar elisió (*que·ls*) i s'ha normalitzat l'ús dels apòstrofs en el cas que l'escrivà transcriguera separant l'article del substantiu (*del any>de l'any*). S'ha puntuat a la manera moderna, a més d'accentuar en la forma actual, seguint els usos del català occidental (*mossén*, etc.). La grafia *ff* ha estat eliminada a principi de paraula (*Ffrancesch>Francesch*) però no entremig. S'han regularitzat les grafies *i i j* (*haia > haja / haien > hagen*). Encara que l'escrivà copie les xifres romanes entre dos punts o un punt, es representen en la transcripció sense cap afegiment (*M.CCCC.XXIV.>MCCCCXXIV*). Els textos il·legibles s'han representat entre parèntesi quadrat i punts suspensius [...]. Els mots reconstruïts o afegits perquè la frase prengui millor sentit s'indiquen també entre claudàtors.

II. Edició

||^{1r}
Ihesus

Sentència arbitral donada e promulgada en les Obres de Murs e de Vaylls, lo compromés de la qual fon iniciat sots calendari de *quarta die augusti anno a nativitate Domini M^oCCCC^oVI^o*. Rebuda e closa per los discrets en Domingo de la Guerola e en Matheu Blanch, notaris, de la qual sentència la tenor és aytal.

On nós, en Berenguer de Vilaragut, en Johan Pardo de la Casta, cavallers, habitants de València; en Johan de Torragrossa, en Pere Johan, ciutadans; en Pere Català, en Berthomeu Sist, [llicenciats] en decrets;²⁴ en Francesch Blanch e en Johan Ferrando, en leys llicenciats, habitants de la dita ciutat de València, àrbitres arbitradors e amicables compositadors dessus dits.

²⁴ S'hi ha afegit entre claudàtors i amb grafia actual la qualitat de Pere Català i Bertomeu Sist: llicenciats en decrets.

Vist lo compromés en nós per les dites parts, fet e afermat e lo poder en e per aquell a nosaltres atribuït e denat; vists los processés e fermes de dret de la qüestió que s menava entre les parts dessús dites davant lo noble governador de Regne de València, per rahó de les dites Obres de Murs e Vaylls e elecció e creació de sotsobrer e altres, en lo dit procés largament explicades; et vistes encara totes les causes e qüestions, de les quals entre les dites parts era discrepació, e les quals, denant nosaltres ||^{1v} foren per cascuna de les dites parts deduïdes e al·legades; vista una sentència arbitral per raó de les dites Obres de Murs e Valls per l'alt infant don Ferrando de bona memòria, entre les dites parts donada e promulgada; vist, finalment, tot ço que cascuna de les dites parts ha volgut dir e al·legar, axí de paraula com per scrit, sobre les causes e qüestions en lo dit compromés expressades e altres, haüts diverses col·loquis e parlaments (*sic*) una e moltes vegades entre nós, dits àrbitres, e ab la una e altra de les parts dessús dites sobre aquelles conjuntament e divisa.

Et tot ço que en lo present feya a veure e regonéixer, plenerament vist e regonegut nostre senyor Déu, havents davant los hulls de les nostres penses e los Sants quatre Evangelis de aquell denant nós posats, per ço que de la faç de aquell procehesca lo nostre juhí e arbitració, dreturers, elegints més via de àrbitres arbitradors e amigables composadors que de rigor de dret. En nom de la Sancta Trinitat, presents les parts dessús dites, e aquelles ab gran instància, sentència demanants, enantam a donar e promulgar sentència en e sobre les dites qüestions e debats incidents e dependents de aquelles en la forma següent:

||^{2r}

[1]

Capítol quants e quals oficials sien en la Obra de Murs e de Vaylls

E primerament pronunciam, sentenciam, arbitram e declaram sobre los dits debats e qüestions que en la dita Obra d'aquí avant, oltra los obrers, sien los oficials següents. Ço és, hun sotsobrer qui regescha e administre²⁵ la dita obra; ítem, hun scrivà que sia notari²⁶ públich; ítem, huna persona que haja offici de²⁷ rebre lo reble; ítem, altra persona que haja offici de rebre la arena²⁸ que haja

²⁵ *Sotsobrer*, al marge dret.

²⁶ *Scrivà*, al marge dret.

²⁷ *Rebedor del reble*, al marge dret.

²⁸ *Actum item los salaris*, al marge esquerre.

càrrech²⁹ de tenir les claus de la casa hon acostumen star e d'aquí avant staran les ferramentes e altres pertrets pertanyents a la dita Obra, e haja càrrech encara de tenir en comanda, custòdia e cura les dites ferramentes e altres pertrets; ítem, altra persona³⁰ que haja offici e càrrec de girar e metre l'aygua en los vaylls vells de la dita ciutat cascun dissapte, e tenir aquells en condret segons és acostumat, e haja càrrec de fer tenir en condret los abeuradors de la dita³¹ ciutat. Et oltra les persones dessus dites³², d'aquí avant perpetualment no sien més officials en la dita obra.

||^{2v}

[2]

Capítol que los officis de la dita Obra sien annuals e que aquell que haurà haüt offici per V anys après non puxa haver

Ítem, pronunciam més avant que d'aquí avant los dits officis sien annuals, en axí que qualsevol persona qui serà preposada en alcun dels dits officis no puxa romanir en aquell per més de hun any per qualsevol causa, necessitat o qualsevol altra raó per urgent que fos, o qualsevol excogitada manera, provehint no res menys que qualsevol³³ persona que haurà haüt qualsevol dels dits officis en la dita Obra, finit son temps, no puxa per cinch anys següents ésser mes³⁴ o axí com a lochtinent o procurador d'altri o en qualsevol altra manera en lo dit offici o en altre dels damunt dits officis de la dita obra.

[3]

Capítol de elecció dels dits officials

Enaprés, volents provehir a la elecció e creació dels dits officis, pronunciam,³⁵ sentenciam e declaram que cascun any, passades les fèries de Nadal en la primera o segona semana, hun jorn de maytí, los ||^{3r} dits obrers convoquen e

---

²⁹ *Rebedor de la arena e tenir les claus de les ferramentes*, al marge dret.

³⁰ *Girar aygua en los valls*, al marge dret.

³¹ *Per als abeuradors*, al marge dret.

³² *Vide actum 25*, al marge dret

³³ *Que lo que haurà agut qualsevol dels dits oficis per V anys, no puxa ésser elegit al dit officy ni ésser en V [...] subdelegat*, al marge esquerre.

³⁴ *En son nom*, continua al marge dret i afegit a posteriori.

³⁵ *Vide actum 20*, al marge esquerre.

facen ajustar jurats e racional de la dita ciutat si ésser-hi volran, e aquí façen elecció de sotsobrer e dels altres officials per aquell any en la forma següent.³⁶ Ço és, que primerament cascun d'ells faça sagrament per Déus e los Sants Evangelis, per cascun d'ells per lurs mans tocats, de la tenor e forma següent.³⁷

Yo, aytal, jur per nostre senyor Déus e per los seus Sants Evangelis, per les mies mans corporalment tocats, que en la nominació fahedora dels officials ara elegidors e en tot ço que per la present elicció (*sic*) hauré a fer, nomenaré e elegiré a mon sa e bo enteniment persones tements Déu e de bona consciència, zeladores del bé públich e de la dita Obra, e sufficients e profitoses als dits oficis, postposat tot parentesch, amistat e tot oy e rencor e desamistat, e que per prechs, do, serví, prometensa ni per qualque altra rahó, no nomenaré ni elegiré persones no abtes, no bones o insuficients als dits oficis e bé públich si Déu me ajud e aquests Sants Evangelis.

Lo qual sagrament, fet per cascun dels dits obrers, jurats e racional,³⁸ decontinent aquells nomenen de cascuna parròquia de la dita ciutat hun hom no generós ni de paratge ni de la Ecclésia en sacres ordenat. E si en la ||^{3v} nominació de algú o de tots no seran concordés que hagen a star a la nominació de aquell qui haurà la major part dels veus.³⁹ Et feta en axí nominació per los dessús dits de dotze persones, ço és, una per cascuna parròquia, de continent lo dit scrivà pose los noms de les dites dotze persones en dotze albarans e meta aquells en dotze redolins de cera de hun pes, color e forma. Et posa en un bací d'aygua los dotze redolins, e aquells sien mesclats de hun bací en altre dues o tres vegades, e feta la dita mescla, hun infant de pocha edat qui no veja los dits redolins, prengua·n un de aquells e pose aquell en mans dels dits obrers; e aquella persona, lo nom de la qual serà trobat en lo dit redolí, sia sotsobrer per aquell any, lo qual sia tengut donar⁴⁰ bones, sufficients e bastants fermances en poder dels dits obrers e a lur coneguda e a lur càrrech⁴¹ de la administració que tindrà del dit ofici de sotsobrer.

³⁶ *Sotsobrer*, al marge dret.

³⁷ *Lo justament dels obrers*, al marge esquerre.

³⁸ *Obrers, jurats [e] racional*, al marge esquerre.

³⁹ *Nota: hic bene*, al marge esquerre.

⁴⁰ *Que·l sotsobrer sia tengut donar bones e suficients fermances a coneguda e càrrech dels obrers*, al marge esquerre.

⁴¹ *Les fermances del sotsobrer e càrrech dels obrers*, al marge esquerre.

Et si per ventura s'esdevindrà⁴² que·l dit elegit a offici de sotsobrer no volrà o no porà donar les dites fermançes, ladonchs dels onze redolins que restaran, sia feta elecció en un altre en la manera desús recitada, lo qual elegit, no volent o no podent donar les dites fermançes dels altres redolins qui hauran sobrat, sia feta ||^{4r} elecció de hun altre en la dita forma, fins que·l axí elegit done bones e sufficientes fermances a coneguda dels dits obrers.

[4]

Capítol de elecció de scrivà

En la forma dessús dita, sia feta elecció de scrivà.⁴³ Emperò, justat açò que en la elecció de scrivà sia feta nominació de notaris públics e no de altres, com al dit offici de scrivà vullam, pronunciam e declarem que sia d'açí avant notari públich e no altre.

[5]

Capítol en quina forma sia feta elecció dels tres sobrestants

Volem, en après, que en lo dia que serà feta elecció del dit sotsobrer serà feta elecció de tres sobrestants, los officis dels quals deiús són declarats, la qual elecció sia feta per los jurats, obrers e racional en la forma següent. Ço és, que sien eletes dotze persones, hun per cascuna parròquia, los noms de les quals sien meses en dotze albarans; és assaber, hun nom en hun albarà, e cascun ||^{4v} dels dits albarans sia mès en hun redolí de cera de hun pes, color e forma, e tots los dits dotze albarans sien meses en hun bací d'aygua, e aquells sien mesclats de hun bací en altre dues o tres vegades. E feta la dita mescla, un infant de pocha edat qui no vega los dits redolins prengua tres de aquells e pose aquells en mans dels dits obrers.⁴⁴ E aquelles tres persones, los noms de les quals seran atrobats en los dits redolins, hagen los dits tres officis, ço és, la una lo offici de rebre lo reble, l'altra lo offici de rebre l'arena e tenir en custòdia e guardar la manobra, ferramenta e pertret de la Obra e les claus de aquella e l'altra de girar e metre l'aygua en los valls vells e tenir aquells en condret segons és acostumat [e] hage encara cura de fer tenir en condret los abeuradors de la dita ciutat.

⁴² Amb aquest símbol (♀) s'hi indica que hi ha una aclaració al mateix full (3v.) on es clou la caixa d'escriptura. Aquesta diu: Vide hic *quant lo sotsobrer no vol o no pot donar fermançes* quid sit agendum.

⁴³ *Elecció de scrivà*, al marge esquerre.

⁴⁴ *Nota: quals coses són tenguts fer los III sobrestants*, al marge esquerre.

[6]

Capítol en quina forma los officials elets en la dita Obra deuen⁴⁵ fer e prestar lo sacrament que són tenguts

E feta la dita elecció, los qui seran elegits e creats en offici de sotsobrer,⁴⁶ scrivà, rebedor del reble, rebedor de arena e tenidor de claus e de la manobra e del que té en cura los vaylls vells e los abeuradors ans que administren o usen en lo dit ||^{5r} offici hagen fer en poder e mà dels obrers⁴⁷ lo sacrament infrasegüent sobre los Sants Evangelis per ells corporalment tocats.

Yo, aytal, elet en aytal offici en l'any present, jur per Déu e per los seus Sants quatre Evangelis, per les meues mans corporalment tocats, que usaré del dit offici bé e leyalment a utilitat e profit de la cosa pública e de la Obra, e no faré ni cometré ni consentiré fer o cometre alcuna frau sobre la dita Obra o administració de aquella, ans de continent que conixeré o justament me sospitaré que per algú dels officials de la Obra o per qualque altra persona de qualsevol ley o condició sia comesa feta, assagada o atemptada fer alguna frau e dampnatge de la cosa pública o de la dita Obra, aquella clarament denunciaré als obrers, e de açò no·m staré per amor, paor, do, servi, oy o rancor o qualsevol altra raó o ocasió. E no res menys, seraré la Sentència Arbitral promulgada en l'any de la nativitat de nostre Senyor MCCCC sis, a quatre dies del mes de agost, en tant com aquella s'esguarda a mon offici axí m'ajut Déu e los seus Evangelis, lo qual sacrament fet⁴⁸ als dits officials o a cascun d'ells, los damunt dits obrers façen legir e declarar la present nostra sentència. E no res menys, ||^{5v} façen⁴⁹ fer de aquella dos trellats, la hun dels quals donen al sotsobrer e l'altre donen al scrivà, per tal que sàpien les coses en aquella contengudes, tant com s'esguarden a lur offici e de aquella no puxen al·legar ignorància.

⁴⁵ A l'original, el copista escrigué *deu*, en compte de deuen. Una mà posterior hi afegí una *e* amb un signe general d'abreviatura.

⁴⁶ *Lo jurament dels sotsobrer, scrivà y altres officials*, al marge esquerre.

⁴⁷ *En mà dels obrers*, al marge dret.

⁴⁸ *Hic*, al marge esquerre.

⁴⁹ *Hun trellat al sotsobrer y altre al scrivà*, al marge esquerre.

[7]

Capítol de les vendes dels capítols per qui deuen ésser fetes⁵⁰

Més avant, pronunciam, sentenciam, arbitram e declaram que los obrers qui⁵¹ per temps facen les vendes dels capítols que a la dita Obra pertanguen e hagen rebre a lur càrrech sufficients e bastants seguretats dels compradors dels dits capítols per les dites compres, les quals vendes e seguretats hagen ésser rebudes ab lo scrivà de la Sala e Consell de la dita ciutat, qui per temps serà. Emperò, a les dites vendes quant se hagen a fer, los dits obrers hagen appellat o fer appellar los jurats de la dita ciutat si ésser-hi volran.

[8]

Capítol quantes persones deuen star en la taula de l'Almodí per lo capítol dels XII diners

E com diverses vegades se sdevinga ||^{6r} que'l capítol dels XVIII diners per caffç de forment e lo capítol dels XII diners qui a present se leven per la dita Obra no venen en hun comprador mateix, ans venen en diverses compradors, los quals capítols se leven de present en una taula mateixa dins lo Almodí de la dita ciutat e per uns collidors mateix[o]s; e sia vengut en dupte quants hòmens o collidors en la dita taula hi deuen tenir cascuns dels compradors dels dits capítols. Per tal, haüda consideració de ço que és just e rahonable, pronunciam, sentenciam, arbitram e declaram que d'açí avant lo comprador del capítol dels XVIII diners puxa tenir en la dita taula tres hòmens o collidors e no pus; e lo comprador del capítol que pertàngua a la dita Obra hi puxa tenir dos collidors e no puc; e açò mateix sia observat e hagen a fer los compradors de l'any present e d'açí avant.

[9]

Capítol que sobre la dita obra un puxa ésser fet carregament de censal o violari sinó en certa forma⁵²

Provehim més avant, sentenciam, declaram e arbitram que d'açí avant los obrers per si o ab los jurats e sotsobrer ni els jurats o⁵³ ab los dits obrers o sotso- ||^{6v}

⁵⁰ *Les persones qui han de ésser en les vendes*, al marge esquerre.

⁵¹ *Seran*, al marge esquerre.

⁵² *Per carregar Mu[r]s y Valls*, al marge dret.

⁵³ *Però*, a partir de convertir la *o* en una *p* tallada pel traç que baixa i afegir-hi *ro*.

brer o alcun o alguns de aquells no puxen fer venda o carregament de censal o censals sobre la dita Obra o en altra menra obligar aquella, mas quant s'esdevindrà que la dita Obra haurà mester carregar censal o censals o en altra manera per haver diners se haurà obligar ladonchs, haja ésser servada la forma següent.

Ço és, que'l obrer qui y serà per la Ecllésia e per les persones ecclesiàstiques notifique e denuncie açò a la dita Ecllésia o persones ecclesiàstiques, ço és bisbe de València e Capítol de la Seu de València e als exemps, qui presents seran en la dita ciutat; e axí mateix, lo dit obrer qui y serà per los cavallers e hòmens de peratge⁵⁴ haja açò a notificar als dits cavallers e hòmens de peratge, qui presents seran en la ciutat e al síndich de aquells; e axí mateix lo obrer qui serà per la ciutat haja açò a notificar als jurats, racional e síndich e Consell de la dita viutat. E ladonchs, si a al dita Sgléya e persones ecclesiàstiques serà ben vist que'l dit carregament o venda de censal o altra obligació sobre la dita Obra se deja fer; e axí mateix serà ben vist als dits cavallers e hòmens de paratge, e axí mateix serà ben vist als dits jurats, racional, síndich e consell, ladonchs les dites persones ecclesiàstiques diputen de si tres ||^{7r} persones, e los dits cavallers e hòmens de peratge ne diputen de si altres tres. E ladonchs, los dits obrers, jurats e racional e síndich e les propdites persones sis diputades hagen concordantment tots fer lo dit carregament e obligació en nom de la Obra e en altra forma sinó en la dessús dita, la dita Obra o administradors de aquella no puxen fer venda de carregament de censal ni puxa la dita Obra ésser en altra manera obligada. E si lo contrari serà fet, sie nulle e de nulla efficàcia e valor.

[10]

Capítol per quina forma o ab concòrdia de quals persones hagen a fer les obres

Consegüentment pronunciam, declaram e arbitram que la Obra o Obres que d'aquí avant se faran es deuen fer en los murs, vaylls, ponts, mares e altres coses necessàries a la dita ciutat e pertanyents a les dites Obrers (*sic*), se hagen a fer de e ab concòrdia dels jurats, racional e obrers o major⁵⁵ part de aquells, en la qual concòrdia haja ésser concòrdia dels dos obrers e no en altra manera.⁵⁶

⁵⁴ *Les persones necessàries per a les [...], al marge dret i tallat per una enquadernació posterior a la seua escriptura.*

⁵⁵ *Per a fer obres basten dos obrés ab los jurats, al marge dret.*

⁵⁶ *Dos obrers, ço és, militar y reial. Vide capitulo XXVII, carte XV, fora de la caixa d'escriptura.*

||^{7v}

[11]

Capítol que no's puxa pagar peccúnia alguna de la obra dessús dita per guarda de la ciutat

Encara pronunciam, sentenciam e declaram que·ls dits obrers e sotsobrer o altres qualsevol persones no puxen pagar, bestraure e distribuir les peccúnies e béns pertanyents⁵⁷ a les dites Obres de Murs e Valls per rahó de la guarda de la dita ciutat o per qualsevol casos, usos e necessitats que poguessen saber guarda de la dita ciutat. Si doncs, appellats los dits obrers no ere concordat per aquells o la major part de aquells, ensemps ab los jurats de la ciutat de València, axí emperò que en tot cas hi hage concòrdia, almenys de dos obrers e no's puxa fer en altra manera.

[12]

Capítol com lo sotsobrer quina forma deu servir en la calç de la dita Obra

Axí mateix, pronunciam, sentenciam, volem, manam e arbitram que lo sotsobrer o altri per ell no puxe comprar o pendre sinó la calç que haurà mester a obs ||^{8r} de la dita Obra e no puxe vendre, prestar ne dexar pendre a deguna persona de la dita calç al for que la comprara ne en altra manera, e que dels albarans que farà no prengue salari algú. E açò sie comprés en lo jurament que farà.

[13]

Capítol que lo sotsobrer no puxa res comprar a obs de la Obra sinó present lo scrivà de la dita Obra

Sentenciam encara, pronunciam e declaram per evitar les fraus que porien ésser fetes e comeses per lo sotsobrer⁵⁸ en la administració de la dita Obra que d'ací avant lo sotsobrer qui és o per temps serà de la dita Obra no puxe comprar pedres, reble, calç, arena, fusts o altres qualsevol coses a obs de la dita Obra sinó present, veent e sabent l'escrivà de la dita Obra. E no res menys de tot ço e quant comprarà lo dit sotsobrer que munte més de vint sous haja a reebre lo dit

---

⁵⁷ Nota. *Que pot lo sotsobrer despendre fora de la Obra per guar[dar] ab l'avinent de dos obrers e jurats, al marge esquerre.*

⁵⁸ *No puxa res comprar lo sotsobrer sinó present lo scrivà, al marge dret.*

scrivà de aquella compra carta pública, mas si muntara⁵⁹ solament vint sous e enjús, ladonchs no haja reebre de necessitat carta pública, mas scriva-u e continue-ho en lo libre de sos comptes.

||^{8v}

[14]

Capítol com deu ésser rebut lo algepç comprat per obs de la dita Obra

Més encara volem e arbitram per evitar les dites frauds que lo algepç⁶⁰ que d'açí avant serà comprat per obs de la dita Obra sie reebut en la casa de la ferramenta o en altre loch hon serà mester o necessari, a pes o mesura de caffìç e mig caffìç, no contrastant que sie mesurat per lo venedor.

[15]

Capítol que algú salariat o official de la Obra no puxe tenir bèsties sues pròpies ne hòmens a loguer a obs de aquella dita Obra

No res menys pronunciam e arbitram que·ls obrers, sotsobrer, scrivà,⁶¹ sobrestants ne altres salariats de les dites obres no puxen tenir bèsties lurs pròpies per tirar alcun pertret a la dita Obra ne hòmens forros a loguer o salari de la dita Obra; però en açò no sien enteses los macips que los mestres han acostumat tenir en lurs cases e que los dessus dits no·s puxen servir en sos fets propis de les ferra- ||^{9r} mentes, taules, cabaços, fusta ne de alguns altres pertrets de la dita Obra e aquella pertanyents, com tan solament volem que servesquen a obs de la dita Obra e no de alguna altra persona. E si lo contrari de les dites coses o alguna de aquelles serà fet per cascuna vegada, lo contrafahent encórregua en pena de vint sous aplicadors a la dita Obra.

[16]

Capítol que lo sotsobrer no puxa fer pagament algú sinó present e vehent lo scrivà de la dita obra

E axí mateix, lo dit sotsobrer no pugua fer alguns pagaments o solucions per algunes coses que sien stades comprades a obs de la dita Obra sinó present,

⁵⁹ Nota. *Que de XX sous en avall no y cal àpoca*, al marge dret.

⁶⁰ *Com se ha de reebre lo algeps*, al marge esquerre.

⁶¹ *Que no puxa tenir bèsties pròpies*, al marge esquerre.

vehent e sabent lo dit scrivà. Lo qual scrivà haja fer àpocha del dit pagament si la quantitat fóra de vint sous e d'aquí⁶² ensús, la qual àpocha sie feta per aquestes peraules o semblants: *in presencia mei, notarii et testium* etc. Mas si la quantitat de que·s farà lo dit pagament serà de menys de vint sous, ladonchs no sia necessari que·n | |^{9v} sie rebuda àpocha, mas lo dit scrivà haja-u scriure e continuar en son libre dels comptes. E si·l dit sotsobrer farà algun pagament no present, vehent e sabent lo dit scrivà, lo dit pagament no li sia ni puxa ésser rebut en compte. E açò mateix sia si del pagament fet present lo dit scrivà per lo dit sotsobrer no era rebuda àpocha e no era continuat en lo libre per lo scrivà, cascu en son cas segons dit és dessús, car en cascu dels dits casses volem e pronunciam que ni li puxa ésser rebut lo dit pagament en compte.

[17]

Capítol en quines hores⁶³ lo scrivà deu ésser a les obres

Ítem, sentenciam, pronunciam e declaram que cascu dia que·s farà fahena⁶⁴ en la dita Obra, lo dit scrivà haja anar per lo matí per regonéixer e metre en scrits tots aquells qui obraran en la dita Obra; e axí mateix en lo vespre de cascu dia lo dit scrivà haja anar a la dita obra e haja ésser present en lo pagament que·s farà als mestres, jornalers o qualsevol persones que hagen fet fahena o obrat en la dita Obra, en axí que no puxa ésser | |^{10r} fet pagament⁶⁵ sinó aquelles persones que per lo matí foren atrobades en la obra per lo dit scrivà e scrites per aquell; e si·l contrari serà feyt, que aquell pagament no sia rebut en compte. E axí mateix si·l dit sotsobrer per ventura en absència del dit scrivà⁶⁶ farà algun pagament a mestres, jornalers o qualque persones que hagen obrat o fet fahena en la dita Obra, que aquell pagament no sia rebut en compte.

[18]

Capítol de certs actes que lo dit scrivà és tengut fer segons forma del capítol

Pronunciam encara, sentenciam e declaram que cascu dia que·s farà fahena en la dita Obra en lo vespre, lo dit scrivà haja ésser present en la dita obra e sia tengut de haver relació del pesador del reble e rebedor d'arena de tot ço e quant

⁶² Nota al marge dret il·legible, esborrada.

⁶³ El copista transcrigué *obres*, i ho ratllà posteriorment.

⁶⁴ *Les hores que lo scrivà deu anar a les obres*, al marge esquerre.

⁶⁵ En aquest punt, al marge inferior dret, es troba el reclam (*Fet pa[gament]*).

⁶⁶ *Vide carta XVI*, al marge dret.

haurà rebut en aquell dia, les quals coses axí reebudes haja veure presencialment lo dit scrivà; e axí mateix haja haver relació del sotsobrer de la calç, fusta, pedres e qualsevol altres materials que en aquell dia haja rebuts a obs ||^{10v} de la dita Obra e aquells hage[n] veure presencialment lo dit scrivà e totes les damunt dites coses e materials reebuts per los dessús dits haja scriure e continuar lo dit scrivà en son libre dels comptes. E en los pagaments o solucions que'l dit sotsobrer farà a qualsevol persones que hagen venut reble, calç, arena, fusta, ferramenta, cordes, cabaços o qualsevol altres coses o materials a obs de la dita Obra, haja ésser present, vehent e sabent lo dit scrivà, e haja reebre àpoca segons que ja dessús és dit.

Açò ajustat que'l dit scrivà, ans e primerament que reba la dita àpoca, haja a veure e regonéxer lo libre dels comptes per veure e saber⁶⁷ si la dita quantitat és deguda e no res menys reba sagrament de aquell a qui's dirà ésser deguda la dita quantitat per la qual jure a Déu e als seus Sants quatre Evangelis per les mans de aquells corporalment tocats, que la dita quantitat li és deguda verdaderament sens algun frau.

||^{11r}

[19]

Capítol com lo sotsobrer e scrivà cascun disapte deuen liurar lo compte de aquella setmana al racional⁶⁸

Més avant, pronunciam, sentenciam⁶⁹ e declaram que cascun dissapte lo sotsobrer e scrivà hagen liurar los comptes de aquella setmana al racional de la ciutat segons és acostumat, lo qual racional haja veure, legir e regonéxer aquells; e no res menys haja mostrar aquells als obrers qui ladonchs seran si volran veure, legir e regoéxer aquells, e en la fi de l'any lo dit sotsobrer, present e en tots aquells entrevenint, lo dit scrivà haja retre compte e rahó de les reebudes, dates e despeses per ell fetes e de tota la administració que haurà tenguda de la dita Obra als obrers e racional de la ciutat qui per temps seran. E los dits obrers e racional⁷⁰ concordantment e no en altra manera hagen poder de diffinir e absolve lo dit sotsobrer si'l mèrits dels comptes ho requerran.

⁶⁷ Juramentum venditoris, al marge esquerre.

⁶⁸ *Cascuna semana liurar lo compte al racional*, al marge esquerre.

⁶⁹ *Açò és mudat al dilluns per ço com no y bastava lo temps*, al marge dret.

⁷⁰ *Diffinició*, al marge esquerre.

||^{11v}

[20]

Capítol com les obres dels camins són a càrrech del sotsobrer e scrivà en certa forma⁷¹

Ítem, pronunciam, sentenciam e declaram que d'ací avant no sia més, elegit o creat algun oficial per rahó de les obres de camins, mas aquelles sien a cura e solitud e càrrech dels dits elets sotsobrer e scrivà. En axí, emperò, que aquella obra no puxa ésser feta ni en aquella puxa en res ésser enantat si ja primerament no és regonegut per los obrers e dos dels dits jurats, los quals hagen anar a veure lo loch hon se⁷² deu fer la dita obra e veure e regonéxer aquell, la qual vista e regonexença feta si los dits dos jurats e tres obrers delliberaran la obra ésser fahedora e manaran al dit sotsobrer enante e proeescha fer la dita obra segons lo manament a ell fet pels dits dos jurats e obrers. E açò sie fet entés pux la dita obra costàs més de vint florins, car si⁷³ ere de menor cost volem e diem que sie a càrrech e conexença dels sotsobrer e scrivà, lo⁷⁴ qual scrivà sia tengut anar cascun dia per lo matí al loch hon se farà la dita obra o obres ||^{12r} e veure e regonéxer quants obrers o manobres seran en aquelles e axí mateix sie present al pagament que s farà per cascun vespre als dits obrers.

[21]

Capítol si algun official de la dita Obra comet frau a què és tengut

Més, per squivar les fraus que s porien cometre en semblants obres extraordinàries [e] perticulars (*sic*), pronunciam, sentenciam e declaram que si'l sotsobrer o scrivà o altre dels dits oficials farà o cometrà alguna frau en la dita obra *eo ipso* encórrega en pena de la dobla de tots los dampnatges, messions e intereses que per rahó de la dita frau la dita Obra haurà encorregut; la qual pena sia partida en la forma següent, ço és, que les dues parts sien de la Obra e la tercera de l'acusador e denunciador, volents e provehints que decontinent que serà convençut de la dita frau, haüda informació per lo racional de la ciutat,⁷⁵

⁷¹ *Ans de començar alguna obra de més de XX florins ensús sia vista per dos jurats y per los tres obrés, al marge esquerre.*

⁷² *Com se delibera fer obra, al marge esquerre.*

⁷³ *Lo sotsobrer e scrivà puxen obrar tro en XX florins, al marge esquerre.*

⁷⁴ *Tota obra de XX florins abasta lo sotsobrer y scrivà, al marge esquerre.*

⁷⁵ *Justícia civil. Execució [de] pena, al marge esquerre.*

après que per los obrers serà certificat de la dita frau lo justícia civil de la dita ciutat, faça execució en sos béns per la dita pena en la forma acostumada.

||^{12v} E cascun dels dits oficials, ans que use del dit ofici fet per ell lo sacrament dessús contingut, se haja obligar en poder de aquells qui hauran elegit e del scrivà de la Sala a la dita pena en la forma sobre dita. E no res menys, ultra lo sacrament que farà, se haja obligar e prometre que ultra lo salari ordinari⁷⁶ per raó de l'offici dessús a ell taxat, no reeba algun emolument ni prometença de aquell emolument e si u farà, que vol encórrer en pena de la dobla segons dessús és contingut en los quals sia procehit e enantat e feta execució segons que dessús és dit en los cometents frau e no res menys sia privat de l'offici *ipso facto*. E la dita pena ordenada dessús contra los cometents frau e contra los rebents emolument e prometença de aquell haja loch en los obrers e cascú de aquells.

[22]

Capítol dels salaris dels oficials de la dita Obra

E per tal que d'aquí avant no puxa ésser fet dupte dels salaris dels ||^{13r} obrers e dels altres oficials de la dita Obra,⁷⁷ volents provehir a cascun dels dits officis segons sos treballs, pronunciam, sentenciam, declaram e arbitram que d'aquí avant, cascun dels obrers per salari de son ofici de tot l'any haja sis-cents sous de reals de València e non puxa haver pus.⁷⁸ Ítem, lo sotsobrer haja per salari de son ofici de tot l'any mil e cinch-cents sous, emperò que haja a tenir cavalcadura pròpia tot l'any.⁷⁹ Ítem, lo scrivà haja per salari de son ofici de tot l'any mil e cinch-cents sous e non puxa haver pus, e haja axí mateix tenir cavalcadura pròpia tot l'any, e haja a rebre e fer franques qualsevol cartes públiques, àpoques, cauteles e totes altres scriptures⁸⁰ faents per la dita Obra e administració de aquella.⁸¹ Ítem, los rebedors del reble e de la arena haja cascun per salari de son ofici de tot l'any cinch-cents sous.⁸² Ítem, lo qui girarà e metrà⁸³ l'aygua en los vaylls vells e tendrà aquells en condret, haja per salari de

⁷⁶ Vide *com no pot haver més del salari sots pena de la dobla e privació de l'offici*, al marge esquerre.

⁷⁷ *Salaris*, al marge dret.

⁷⁸ *Cascú obrer XXX lliures*, al marge dret.

⁷⁹ *Sotsobrer, LXXV lliures*, al marge dret.

⁸⁰ *De recepcione apocarum*, al marge dret.

⁸¹ *Scrivà, LXXV lliures*, al marge dret.

⁸² *Rebedor del reble y arena, XXV lliures cascú*, al marge dret.

⁸³ *Guàrdia de valls y abeuradors, X lliures*, al marge dret.

son offici de tot l'any doents sous e ultra aquells haja en lo dit any sexanta-sis sous per una cota o roba segons és acostumat.⁸⁴

E los dits salaris⁸⁵ sien axí certs e taxats que ||^{13v} alcun dels damunt dits non puxa haver pus ni sobre açò puxa ésser dispensat en lo contrari, encara que·s al·legàs que algú dels dits oficials hagués treballat més que no·s pertanyia a son offici ni per alguna altra excogitada manera que·s pogués dir o al·legar. E si ultra lo dit salari segons dessús és taxat alcun dels dits oficials rebrà major salari que aquell, no sie pres en compte; e los damunt dits salaris taxats segons que dessús és contengut sien paguats de les peccúnies pertanyents a la dita Obra.

[23]

Capítol⁸⁶ que als maestres de la dita Obra no puxa ésser feta gràcia ultra lur salari

Ítem, que el mestre o mestres de la dita Obra, axí piquer com altres, sien e se hagen a tenir per contents de lurs salaris o stalls ja acostumats a ells donar per cascun dia. E ultra aquells, no·ls puxe ésser feta gràcia alguna de la peccúnia o diners de la dita Obra per alguna excogitada manera ne y puxe ésser dispensat; e si u ere que no sie rebut en compte.

||^{14r}

[24]

Capítol dels oficials que foren nomenats en l'any que la present sentència sa dóna

Ítem, per bon expedient, pronunciam, sentenciam e declaram que·l sotsobrer per les Obres en lo present any, ço és, en Lopp de Letxa e lo elegit per los jurats, ço és, en Berenguer Fabra, de les eleccions dels quals és estat debat entre los dits jurats e obrers, romanguen aquest any ensemps en lo dit offici de sotsobrer sens derogació, emperò de les coses dessús provehides, sentenciades e ordenades.

E axí mateix volem e declaram que en lo present any sien scrivans de la dita Obra en Francesch Ferri e en Matheu Blanch, notaris, los quals sotsobrer e scrivans sien tenguts fer los juraments dessús contenguts e los quals sotsobrer e

⁸⁴ [...] III lliures, VI sous [per] roba, al marge dret.

⁸⁵ Vide com nengun oficial no pot aver més salari del que stà así tadjat (sic), al marge dret.

⁸⁶ Capítols, amb la s ratllada, en l'original.

scrivans de l'any present no hagen salari per enguany sinó cinquanta florins cascun; e açò sia observat per aquesta present anyada per bon expedient. Mas en los anys sdevenidors, en la elecció e creació dels dits officis e dels altres e salaris de aquells, sia observat segons ||^{14v} havem ja provehit, ordenat, declarat e arbitrat.

[25]

Capítol del comprador del capítol de l'any de la promulgació de la present sentència que collís los emoluments del dit capítol

Més avant, provehim, sentenciam e declaram e arbitram que'l comprador del capítol, ço és en Johan Navarro, qui ha comprat dels dits obrers, reba e culla sens contrast de alguna persona los drets e emoluments del dit capítol, axí per lo temps passat com per lo temps sdevenidor, segons forma e per lo temps del contracte fet entre ell e los dits obrers, no obstant qualsevol empares, inibicions o manaments fets a instància dels dits jurats o de qualsevol altres persones, los quals e les quals, ab la present, revocam tant com fer podem e manam als dits honorables jurats e qualsevol d'ells que aquelles façen revocar o cancel·lar.

||^{15r}

[26]

Capítol que les despeses e salaris se hagen a pagar de la dita obra

Provehim més encara, sentenciam, declaram e arbitram que les despeses fetes e fahedores axí per salaris com altres per cascunes de les parts, per ocasió dels pleyts e debats ara novellament entre elles moguts, sien comptades a la dita Obra e sien pagades e satiffetes dels béns de aquella.

[27]

Capítol declarant quals dels obrers hagen a fer concordantment algun acte

E com los àrbitres elets per part de la Ecclésia ab altre compromés que pochs dies són passats és espirat no hagen volgut concordar, ans hagen romput ab nosaltres solament per hun capítol que demanaven que⁸⁷ per tots los dits àrbitres fos pronunciat e sentenciat que a la dita Ecclésia fos salvat tot aquell dret que li pertanyia enans de la present sentència ||^{15v} arbitral en lo contribuir en Obra de

---

⁸⁷ *Que*, escrit sobre un raspat.

Murs e de Valls, ne que per la dita sentència fos pus obligada e tenguda que era ans de la promulgació de aquella, ans tot lur dret li romangués salvu e il·lés, la dita sentència, no constant e attés que la dita ciutat ha en clar que los dits clergues e religiosos de la dita Ecclésia són tenguts contribuir e metre de ço del lur en les dites Obres de Murs e de Valls e en los altres casos⁸⁸ contenguts en lo fur, tota excusació remoguda, posat en rúbrica de depertiment de les coses, e per la dita rahó los àrbitres elets per part de la dita ciutat no han volgut pronunciar lo dit salvament axí com no devien.

Per tal, considerades les dites coses, pronunciam, sentenciam e declaram que la hon és dit en los capítols de la present sentència arbitral que los tres obrers concordantment o los dos hagen a fer qualque acte segons que en aquells és declarat allò, volem que sia entés si la dita Ecclésia o persones ecclesiàstiques volran concordar que la dita sentència pas sens lo dit salvament, en altra manera que allò⁸⁹ puxen fer los dits obrers, ço és l'obrer que y serà per la ciutat e l'obrer que y serà per los cavallers e hòmens de paratge.⁹⁰

||^{16r} E totes les damundites coses e sengles, pronunciam, declaram, arbitram e sentenciam *singula singulis referendo* e manam per cascuna de les dites parts ésser servades e tengudes sots la pena en lo dit compromés aposada.

E no res menys, prorogam lo temps⁹¹ del present compromés d'ací a hun any primervinent, ocmptador del dia de la promulgació de la present nostra sentència arbitral avant. E dins lo dit temps de un any, retenim poder a nosaltres que puxam la dita sentència corregir, interpretar, millorar, tolre o enadir o en tot o partida aquella mutar.

Donada e publicada fon la present sentència arbitral en la Sala del Consell de la ciutat de València, per tots nosaltres dits àrbitres arbitradors e amigables composadors dins la cambra pintada, apellada del Consell ||^{16v} Secret, en lo dia de dimecres que's comptava a quatre dies del mes d'agost de l'any de la nativitat de nostre Senyor MCCCC sis. S-(*signe*)-enyals de nosaltres, dits en Berenguer de Vilaragut, en Johan Pardo, en Johan de Torragrossa, en Pere Johan, en Pere Català, en Berthomeu Sist, en Francesch Blanch e en Johan Ferrando, àrbitres

⁸⁸ Vide formam *tota excusació*, al marge esquerre.

⁸⁹ *Los dos*, al marge esquerre.

⁹⁰ *Dos obrés, real y militar*, a sota i fora de la caixa d'escriptura.

⁹¹ P[r]oroga compromissi, al marge esquerre.

arbitradores e amigables compositadors damunt dits, qui la dita sentència arbitral en aquests scrits donam, loam e promulgam.

Presents testimonis foren a la dació e publicació de la dita sentència arbitral, apel·lats e pregats, lo discret en Jacme de Cobliure, prevere vicari de la vila de Exèrica, en Jacme Ferrer, corredor, en Vicent Gil e en Berthomeu de Calatayud, verguers dels honorables jurats de València, e en Guillem de Celma, scuder, ciutadans de València.

[Nous capítols promulgats pels obrers de Murs i Valls amb els jurats, el racional i el síndic el 14 de gener del 1419⁹²]

||^{20v} En aquest mateix dia de dissabte e abans de la damunt dita elecció fahedora, foren regoneguts, lests e apurats entre los dits honorables jurats e racional e síndich e obrers de Obres de Murs e Valls de la dita ciutat, e haüts per bons e profitosos a les dites Obres los capítols davall inserits. E per ço fon manat a mi, Jacme Dezplà, notari, scrivà del Consell de la dita ciutat, que aquells continuàs en lo libre de Consells de la dita ciutat e que aquells loaven e aprovaven e fermaven e volien e ordenaven ésser tenguts e servats per si e per tots los officials e ministres de les dites Obres e són del tenor següent:⁹³

[1]

Primo és ordenat que dos dies de⁹⁴ cascuna semana, ço és dimarts e divendres,⁹⁵ e si seran feriat que a cascun succeesca lo no feriat, los obrers qui ara són e o per avant seran, sien tenguts venir a l'Archiu del racional de la dita ciutat, e aquí hagen star per spay de dues ores poch més o menys per entendre en los fets e negocis de la dita Obra. Si donchs no seran fora la dita ciutat ||^{21r} per mirar adops de camins o per altres fets de aquella, e que en cascun dels dits dies fos lo dit racional o la hu dels del seu offici, hagen ésser e entendre en les dites hores ab los dits obrers. E si per ventura personalment ésser no y poran per just impediment, hagen cascun d'ells substituir altres persones ydònies qui en loch

⁹² Una mà posterior ha afegit, damunt la caixa d'escriptura, el text següent: *Disapte a XIII de jener de l'any MCCCXVIII, ans de la elecció feta en aquest dia de sotsobrer e escrivà de la dita obra, foren publicats los capítols infrasegüents per lo honorable en Jacme Dezplà, notari, scrivà de la Sala prout sequuntur.*

⁹³ Aquest preàmbul es troba a: AMV, MC. sig. A-27, f. 89r-v (14-I-1419).

⁹⁴ *La forma de la situada solament els obrés e racional*, al marge dret.

⁹⁵ *La sitiada en lo Archiu del racional*, al marge esquerre.

de aquelles facen hi entenguen contínuament en los dits fets.⁹⁶ E açò sien tenguts jurar⁹⁷ cascun any en lo principi de lur anyada, la primera setmana de març.

[2]

Ítem, que·ls dits obrers per tot lur sforç, entendran en fer reduir los censals e interesses que la dita obra fa a XV^m lo miller, e que de aquells qui la dita reducció fer no volran, faran quitament.

[3]

Ítem, que per lo racional qui ara és o per avant serà cascun any, sien dats a messió de la Obra los censals que la dita obra fa o farà al sotsobrer, lo | |^{21v} qual sotsobrer jure que pagarà tots aquells entregament que en la dita sua anyada recauran

[4]⁹⁸

Ítem, que lo dit sotsobrer no gos pagar ne anticipar salari a algú dels salariats ordinaris de la dita obra, sinó de quatre en quatre meses e aquells ja finits e passats *medio juramento*.

[5]

Encara més és ordenat que lo dit sotsobrer, no contrastant lo capítol propdit, no gos donar salari alcú al scrivà de la dita⁹⁹ Obra passats los dits quatre meses. Si donchs lo dit scrivà no li restitueix ans de paga totes les cauteles fahents per lo compte del dit sotsobrer per les dites quatre mesades, e açò sia entés en les altres terces de l'any damunt dit sots lo dit jurament.¹⁰⁰

[6]

Ítem, que cascun sotsobrer, dins tres meses¹⁰¹ finit son any, sia tengut liurar al racional de la ciutat lo compte de la administració que haurà tenguda de la dita

⁹⁶ *Quant són tenguts jurar los oficials de la dita Obra*, al marge esquerre.

⁹⁷ *Nota: jure*, al marge dret.

⁹⁸ *De anticipar salaris*, una mà posterior.

⁹⁹ *De les cauteles que deu dar lo scrivà dins la terça*, al marge esquerre.

¹⁰⁰ *Jure*, al marge dret.

¹⁰¹ *Que lo sotsobrer no haja salari si passats III meses no mès lo compte en poder del r[acional]*, al marge esquerre.

Obra en la sua anyada ab totes ses cauteles, sots pena de perdre lo salari ne li | |^{22r} puxa ésser admés en compte fahent lo contrari.

[7]

Ítem, com alguns anys passats sia stada¹⁰² feta assignació de aquells X^mCCXXXVII sous que los lochs fora contribució paguen en ajuda de les dites obres, ordenam que d'ací avant assignació non puxa ésser feta ans aquelles haja e deja haver lo dit sotsobrer e fer de aquells pagaments en los fets e negocis de la Obra.

[8]

E com sia consonant a rahó que peccúnia o diners de la Obra, sien convertits en los fets e negocis de aquella. E per tolre oportunitat de fer lo contrari, volem e ordenam que los pagaments que lo dit sotsobrer farà, haja a fer en moneda comptant realment de feyt e no en alguna taula de cambi fahent dita ni en altre manera en aquella, sots la dita pena de perjur, etc.

[9]

E per squivar que alguns no presumesquen¹⁰³ per giny del dit sots-| |^{22v} obrer o altra qualsevol persona fermar àpoques o altres cauteles a aquell de les quantiats que·ls seran degudes, volem e ordenam que lo dit scrivà no gos reebre aquelles cautela o cauteles si realment no veu pagar¹⁰⁴ aquelles complidament o la moneda presta per pagar, e que lo dit sotsobrer no farà ni permetrà aquelles ésser fermades o reebudes, si donchs de present no pagarà o almenys dins hun jorn natural après que la cautela li serà fermada sots la pena dessus dita.¹⁰⁵

¹⁰² De aquests X^mCCXXXVIII sous, foren levats CII sous del loch de Alcácer, e per ço no resten sino X^mCXXXVI sous per la raó convinguda dites en la XVIII cartes, al marge esquerre. És la mateixa lletra (tal volta la d'un ajudant del racional) i que es troba en el f. 19v d'aquest manuscrit (AMV, ms. 1413), que indica el pas d'Alcàsser, el 14 de juny del 1435, a la General Contribució.

¹⁰³ Pagament de pensions, al marge esquerre.

¹⁰⁴ Mellor és dessus en la Sentència a VIII cartes, nota 16, al marge esquerre. Es refereix al capítol 16é de la Sentència del 1406.

¹⁰⁵ Una mà posterior ha copiat a sota, en un espai en blanc del f. 22v, un afegit a la resolució del Consell que no es copià inicialment en els capítols del 1419 del ms. 1413. Diu així: *Los quals capítols, publicats los damunt dits senyors de jurats e racional e obrés de Murs e Valls, requeriren a mi, Jacme Desplà, notari e scrivà de los honorables jurats e Consell de la ciutat, que aquells continuàs en lo libre de Consells de la ciutat sots lo dit kalendari de XIII de jener de l'any M CCCC XVIIIº, on són largament continuats.* Es tracta d'una reelaboració de la conclusió que es copià a: AMV, MC.

Bibliografia

- Beltran, V. *et alii* (2013) *BITECA. Bibliografia de textos antics catalans, valencians i balears*, València / Barcelona; Acadèmia Valenciana de la Llengua/Universitat de València/Universitat de Barcelona.
- Conde y Delgado de Molina, R. (2008) *Reyes y archivos en la Corona de Aragón. Siete siglos de reglamentación y praxis archivística (siglos XII-XIX)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico.
- Gimeno Blay, F. M. (2012) *Compromiso de Caspe (1412). Diario del proceso*, Saragossa, Institución Fernando el Católico.
- Llop, J. (2001 [1a ed. 1675]) *Murs e Valls, De la institució, govern polítich y observàncies de la Fàbrica Vella, dita de Murs i Valls, y Nova, dita del Riu* (Ed. Facsímil), València, Ajuntament, Geroni Vilagrassa impressor.
- Mandingorra Llavata, M^a. L. (2003) «Jutjar un llibre per les seues cobertes? Enquadernacions del segle XV», dins AA.DD. *Els Vestits del Saber: Enquadernacions mudèjars a la Universitat de València. Catàleg de l'exposició*, València, Universitat de València, pp. 37-48.
- Martí Mestre, J. (2007) «El registre juridicoadministratiu català al segle XVII. L'obra de Josep Llop», *Revista de llengua i dret*, 47, pp. 113-144.
- Melió Uribe, V. (1997) *La Junta de Murs i Valls. Historia de las obras públicas en la Valencia del Antiguo Régimen, siglos XIV-XVIII*, València, Consell Valencià de Cultura.
- Narbona Vizcaíno, R. (1988) *Gobierno político y luchas sociales. Estrategias de poder del patriciado urbano. La ciudad de Valencia (1356-1419)*, Tesi doctoral dirigida per Paulino Iradiel Murugarren, València, Universitat de València, 2 vol.
- Petrucci, A. (2011) «El libro manuscrito», dins Gimeno Blay, F. M. (Ed.). *Libros, escrituras y bibliotecas*, Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca, pp. 175-206.
- Ramón Marqués, N. (2007) *La iluminación de manuscritos en la Valencia gótica (1290-1458)*, València, Biblioteca Valenciana.
- Gregori Roig, R. (2012) *La impressora Jerònima Galés i els Mey (València, segle XVI)*, València, Biblioteca Valenciana.
- Rubio Vela, A. (1993) «L'escrivania municipal de la ciutat de València. Notes i documents», *Caplletra*, 15, pp. 127-161.
- Sánchez Cutillas, C. (1973) «La Fàbrica Vella, dita de Murs i Valls», dins *VIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* (València, 1-8 d'octubre del 1967), València, 6 vol., pp 199-220.
- Sanchis Guarner, M. (1963) *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII*, València, Institució Alfons el Magnànim.

---

sig. A-27, f. 90r-v (14-I-1419). Segons una nota marginal d'aquest full, prové de l'altre afegit del f. 20v; la mà, a més, en ambdós casos, és idèntica.